

ევოლუციონიზმის კრიზისი და ანტიპოზიტივისტური მიმდინარეობანი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისის სოციოლოგიაში

შესავალი

1. მეთოდოლოგიური სიტუაცია XIX-XX საუკუნეთა მიჯნის საზოგადოებათმცოდნეობაში.
2. ნეოიდეალოზმი საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ფილოსოფიაში.
3. სოციოლოგიის მდგომარეობა.

დასკვნა

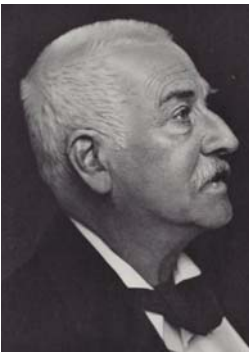
საკვანძო სიტყვები და გამოთქმები: პოზიტივიზმი და ანტიპოზიტივიზმი, ევოლუციონიზმისა და ნატურალიზმის თეორიულ - მეთოდოლოგიური კრიზისი, სციენტიზმი, რევოლუცია ფიზიკაში, გონისმეცნიერებები (geisteswissenschaften) და ბუნებისმეცნიერებები, „ბუნებას ჩვენ ვხსნით, სულიერ ცხოვრებას კი ვიგებთ“ - დილთაი. ნომოთეტიკური აზროვნება, იდეოგრაფიული აზროვნება, მაინდივიდუალიზებული მეთოდი, მაგენერალიზებული მეთოდი, ღირებულებისადმი მიკუთვნება.

იმისათვის, რათა ამ პერიოდში საზოგადოებრივ მეცნიერებებში არსებული სულიერ - გონითი სიტუაცია გავიგოთ, საჭიროა რამდენიმე ავტონომიური და ამასთან ერთად ურთიერთდაკავშირებული ტენდენცია გავითვალისწინოთ: იდეოლოგიური კრიზისი, რომელიც კაპიტალიზმის „მშვიდობიანი“ პერიოდის დამთავრებასთან იყო დაკავშირებული, პოზიტივისტური ევოლუციონიზმის მეთოდოლოგიური კრიზისი, რომელიც XIX მეორე ნახევრის საზოგადოებათმცოდნეობაში იყო გაბატონებული, რევოლუცია ფიზიკაში და მექანიკური დეტერმინიზმის კრიზისი ბუნებისმეცნიერულ აზროვნებაში, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დიფერენციაციისა და სპეციალიზაციის დაჩქარება და მასთან დაკავშირებული მეთოდოლოგიის საკითხებისადმი ინტერესის ზრდა. ფილოსოფიაში ანტიპოზიტივისტური მიმდინარეობებისა და ტენდენციების გაძლიერება.

განვიხილოთ ისინი დაწვრილებით:

1. მეთოდოლოგიური სიტუაცია XIX-XX საუკუნეთა მიჯნის საზოგადოებათმცოდნეობაში

ბურჟუაზიულ კონცეფციათა ისტორიულმა ოპტიმიზმმა კლება და ლღობა ჯერ კიდევ 1848 წლის მოვლენების შემდეგ დაიწყო. ხოლო 1870 წლის შემდეგ ეს განწყობილება უფრო გაძლიერდა. მომავალი ყველაზე უფრო შორსმჭვრეტელ მოაზროვნეებს არც ისე ვარდისფერებში ეხატებათ. „მე მაქვს წინათგრძნობა, რომელიც სავსებით უგუნური მგონია

და რომელიც მაინც ჯიუტად არ მტოვებს, - წერდა 1872 წელს გამოჩენილი შვეიცარიელი ისტორიკოსი იაკობ ბურკჰარდტი, - სამხედრო სახელმწიფო უძლეველ ფაბრიკანტად უნდა იქცეს, დიდ საწარმოო დაწესებულებებში ადამიანთა თავმოყრა შეუძლებელია მუდმივად საკუთარი საჭიროებებისა და გაუმადლობის დაკმაყოფილებას მიეცეს. მათი შრომა მკაცრ რიტმს უნდა დაექვემდებაროს და ჩინებითა და მედლებით უნდა იქნეს წარმართული, ყოველდღიურად დოლის ხმის ქვეშ დაიწყოს და

დამთავრდეს, - აი, რა უნდა მოხდეს ლოგიკურად.” კაცობრიობას ელოდება არა თავისუფლების სამეფო, არამედ სამხედრო ხელისუფლების აბსოლუტური დესპოტიზმი, რომელიც გარეგნულად რესპუბლიკის სახით გვევლინება.

ბურჟუაზიული საზოგადოების განცდილი გლობალური სოციალური კრიზისის გრძნობა, ნათლად გამოთქვა ნიცშემ: „დაშლა, მაშასადამე, გაურკვეველობა, განუზღვრელობა ამ ეპოქის დამახასიათებელია: არაფერია ისეთი, რაც მყარად რომ იდგეს, მტკიცედ იყოს თავის თავში დარწმუნებული: ცხოვრობენ ხვალისთვის, ვინაიდან ზეგ უკვე ყველაფერი საექვოა. ყველაფერი ჩვენს გზაზე მოლიპული და საშიშია, და ამავე დროს ყინული, რომელიც ჯერ კიდევ გვიძლებს, ძალიან თხელდება; დათბობის დაკვრის თბილ და მრისხანე სუნთქვას ყველა ვგრძნობთ -იქ, სადაც ნაბიჯებს ვდგამთ, ჩქარა ვერავინ შეძლებს გავლას.

ლიბერალური ოპტიმიზმის კრახი თავის Laissez-faire „თავისუფალი მეწარმეობის“ პრინციპთან ერთად ორგანიციისტულ „სტრუქტურულ“ სქემებში იმედის გაცრუებას შეერწყა. სოციოლოგები უფრო ნათლად აკვირდებიან კაპიტალიზმის მიერ ტრადიციულ, „თემობრივი“ სტრუქტურების - ოჯახის, მეზობლობის, სახელოსნო საამქროთა რღვევას და დაშლას, თანაც ადრინდელი ლიბერალიზმის წარმომადგენლებისაგან განსხვავებით, ეს პროცესები მათში განგაშს იწვევს. ბურჟუაზიული საზოგადოების ღირებულებათა გადაფასება მით უფრო მტკივნეულად განიცდებოდა, რაც უფრო მეტად ეჯაჭვებოდა იგი ევოლუციონიზმისა და ნატურალიზმის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ კრიზისს.

როგორც უკვე აღნიშნა, XIX-ის ბურჟუაზიულმა საზოგადოებათმცოდნეობამ განვითარების იდეა ძალიან გამარტივებული სახით აითვისა. ევოლუცია ყველაზე ხშირად ესმოდათ როგორც ორთოგენეზისი, ე.ი. მოძრაობა რომელიდაც დასაბამიდან დასახული მიზნისკენ. სოციალური ანტაგონიზმის გაღრმავების ზომის შესაბამისად ეს ორთოგენეზისი ევოლუციის პოზიტივისტური თუ ჰეგელიანური ისტორიული თეოდიციის ფორმით - უფრო და უფრო მკვეთრ კრიტიკას განიცდის. ამავე დროს საზოგადოდ ისტორიზმი, როგორც სოციალური პროცესის წარმართულობის - მიმართულების იდეა ხშირად კრიტიკის ცეცხლქვეშ ექცევა. ახლა პოზიტივისტურ ევოლუციონიზმს ნატურალიზმის, მექანიციზმისა და „ადამიანური“ ფაქტორის შეუფასებლობისათვის სამართლიანად საყვედურობენ.

ყველაზე ადრე ეს ანტიევოლუციური ტენდენცია ისტორიის ფილოსოფიაში არტურ შოპენჰაუერის, იაკობ ბურკჰარდტის, და ფრიდრიხ ნიშცეს შრომებში გამოვლინდა, ისე რომ სოციოლოგიას ამ სიტყვის საკუთრივი აზრით არც კი ეხებოდნენ. მაგრამ მალე ანტიევოლუციურმა განწყობილებამ ანთროპოლოგიასა და ეთნოგრაფიაში შეაღწია, რომლებთანაც 19 - ე საუკუნის სოციოლოგია მჭიდროდ იყო დაკავშირებული.

ისტორიულ - ევოლუციური სოციოლოგია თავის სქემებში ცდილობდა ისტორიული პროცესის საერთო მიმართულება და კანონზომიერება გამოეხატა, მაგრამ შინაარსის მიხედვით იგი ღრმად ანტიისტორიული იყო.

სწორხაზობრივი ევოლუციური განვითარების შესახებ იდეისაგან გამოსვლისას, პოზიტივისტები ვარაუდობდნენ, რომ ყველა ხალხი განვითარების ერთსა და იმავე სტადიებს გადის და რომ ერთნაირი ბუნებრივი და სოციალური პირობების დროს კულტურაც, პოლიტიკურ დაწესებულებებიც და ა.შ. ერთნაირი და მსგავსია. გარკვეული ზომით ამგვარი მიდგომა ნაყოფიერიც კი იყო, რამეთუ განვითარების ძირითადი მიმართულებების და ხაზების მკაფიოდ გამოყოფის საშუალებას იძლეოდა. მაგრამ მასში საშიში ცალმხრივობა: სოციალური განვითარების ფორმებისადმი ფაქტების დაქვემდებარების ტენდენცია იყო ჩადებული. ასეთ დროს შედარებითი ისტორიული მეთოდი აპრიორული სქემის გასამაგრებელ ფაქტთა უკრიტიკო შეკრების საშუალებად გადაიქცევა მხოლოდ. აქედან მივიღეთ სოციოლოგებსა და ისტორიკოსებს შორის მუდმივი კონფლიქტები, გაუთავებელი კამათი და დავა. სოციოლოგები ისტორიკოსებს ქრონოლოგიისა და ერთეული ფაქტებისადმი „ბავშვურ ერთგულებაში“, გამოჩენილ დიდ ადამიანთა როლის გადაჭარბებით შეფასებაში და საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერების გაუგებლობაში სდებენ ბრალს. თავის მხრივ ისტორიკოსები, სოციოლოგებს მექანიციზმისათვის, თვითნებური განზოგადებებით გატაცებისათვის, ძალდატანებისა და სქემატიზმისათვის არანაკლებ დასაბუთებულად აკრიტიკებდნენ.

ანთროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის განვითარებამ უკუაგდო გემარტივებული ევოლუციონისტური სქემები და შედარებითი მეთოდის არაადექვატურობა გამოავლინა. ეთნოგრაფიულმა მასალამ ნათლად აჩვენა, რომ კავშირი საზოგადოების მატერიალურ ცხოვრებასა და მის კულტურას შორის სრულებითაც არაა ერთმნიშვნელოვანი, რომ ერთი და იმავე ბაზისით, კონკრეტული პირობების გათვალისწინებით, ზედნაშენის მრავალსახეობრივი ფორმები შეიძლება წარმოიქმნას და რომ კონკრეტული საზოგადოებების შესახებ მსჯელობისას, არ QE შეიძლება ხალხთა ურთიერთქმედებისა და ურთიერთგავლენის ფაქტები არ გავითვალისწინოთ.

რასაკვირველია, კულტურათა დიფუზიის ფაქტები აღიარებული იყო ადრეც. ეთნოლოგ - ევოლუციონისტმა ედუარდ ტეილორმა კულტურულ თვისებათა გავრცელების კანონზომიერებათა შესახებ რამდენიმე სტატია დაწერა კიდეც. მაგრამ კულტურული სესხების პროცესიც ევოლუციონიზმის სულისკვეთებით განიმარტებოდა.

XX-ის მიჯნაზე ვითარება შეიცვალა. ეთნოგრაფიაში წამყვან მიმართულებად თანდათანობით ხდება დიფუზიონიზმი, რომლის წარმომადგენლები ლეო ფროზენიუსი (1873-1938), ფრანც გრუზნერი (1877-1934), გრეფტონ სმიტი (1871-1938) და სხვები კვლევის სათავეში არა გენეზისს, არამედ კულტურის გავრცელების პროცესებს აყენებდნენ.

დიფუზიონისტურმა ორიენტაციამ ეთნოგრაფიაში, კულტუროლოგიაში კვლევის ღირებული შედეგები მოგვცა, მაგრამ როგორც ევოლუციონიზმის უკიდურესობებზე ბუნებრივი რეაქცია, დიფუზიონიზმი თავის თავში განვითარების ძირითადი ხაზისა და მიმართულების დაკარგვის საშიშროებას შეიცავდა. თეზისი, რომ კულტურა ძირითადად სესხების გზით ვრცელდება კულტურის განმაზოგადებელ გენეტიკური თეორიის შექმნას გამორიცხავდა. კულტურულ - ისტორიული სკოლა ეთნოგრაფიაში რომელიღაც ავტონომიური, “კულტურული წრეების” თუ “სფეროების” გამოყოფას ცდილობდა. თანდათანობით, როგორც ევოლუციონიზმის, ისე დიფუზიონიზმის საპირისპიროდ

სახელმძღვანელო პრინციპის სახით ფუნქციონალიზმი დაწინაურდა, რომლის თანახმადაც ყოველი კულტურის ახსნა არა ევოლუციის სტადიებში და არა გარეგან გავლენებში, არამედ საზოგადოების თვით ამ კულტურის ელემენტთა შინაგან მთლიანობასა და ფუნქციონალურ ურთიერთობათა დამოკიდებულებებში უნდა ვეძებოთ. გამოჩენილი ამერიკელი ანთროპოლოგი ფრანც ბოასი (1858-1942) ხაზგასმით აღნიშავდა, რომ არ შეიძლება კულტურის, ხელოვნების ცალკეულ ელემენტთა ცალკე ევოლუცია ან ცალკე დიფუზია შევისწავლოთ, იმიტომ, რომ მათი მნიშვნელობა კულტურის როგორც მთელის სისტემაში მათი ადგილით განისაზღვრება. ყოველი საზოგადოების კულტურა და ცხოვრების წესი არა როგორც ერთიანი

ევოლუციური პროცესის ან სტადიათა კერძო შემთხვევა და არა როგორც მეტად თუ ნაკლებად შემთხვევით გარეგან გავლენათა პროდუქტი უნდა შეისწავლებოდეს, არამედ როგორც დამოუკიდებელი, თვითმყოფადი კონკრეტული მთლიანობა, რომელიც მის შინაგან ელემენტთა ერთიანობაში უნდა იქნეს გაგებული. მაგრამ ამ მეთოდით ცალმხრივად გატაცებამ ჩქარა ახალ გასაჭირთან მიგვიყვანა. ეთნოლოგებმა ისტორიული პერსპექტივა დაივიწყეს და მოცემული ხალხის გარდა, კაცობრიობის, ისტორია, განვითარება, კანონზომიერება, ხოლო მათთან ერთად კი სხვადასხვა - განხვავებულ კულტურათა შედარებისა და შეფასების შესაძლებლობაც გაქრა. თუ ძველი ევოლუციონიზმი “პრიმიტიულ” კულტურათა სპეციფიკური ღირებულებების შეუფასებლობით სცოდავდა, და მათ მხოლოდ როგორც ევროპული ცივილიზაციის მომზადების ეტაპს განიხილავდა, მაშინ ახლა, პირიქით, ყველა კულტურა და სოციალური

ფორმები როგორც ისტორიულად თანასწორი და თანაბარი მნიშვნელობის, ხოლო მათი გენეზისის შესწავლა კი - უნაყოფოდ გამოცხადდა.

ეთნოგრაფიაში წარმოშობილ მეთოდოლოგიური ორიენტაციების შეცვლას, უშუალო მიმართება სოციოლოგიასთან ჰქონდა. ორივე დისციპლინის საზღვრები ზუსტად არასოდეს ყოფილა გამიჯნული, განსაკუთრებით მაშინ, თუ საქმე კულტურის ზოგად კანონზომიერებებს ეხებოდა. გარდა ამისა, ზოგადმეცნიერული მეთოდების განვითარებაში განსაზღვრული პარალელიზმი მუდამ არსებობს. დიფუზიონიატური ორიენტაცია ეთნოგრაფიაში პირდაპირ ეხმაურება ტარდის მიზაძვის თეორიას, რომელიც კერძოდ "იდეების დიფუზიის შესახებ" წერდა კიდეც. ბოასი მას ტყუილუბრალოდ არ მიმართავდა. დიურკემი კი სამართლიანად მიიჩნევა ინგლისურ ეთნოგრაფიაში ფუნქციონალიზმის წინამორბედად. ევოლუციონიზმის კრიზისი არა ლოკალური, არამედ ზოგადმეცნიერული ტენდენცია იყო.

საზოგადოებრივი მეცნიერებებისათვის XX-ის მიჯნაზე მომხდარ რევოლუციას ფიზიკაში არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა, რომელმაც ძველი მეტაფიზიკური წარმოდგენები არა მხოლოდ ფიზიკური სამყაროს, არამედ თვით მეცნიერების შესახებაც კი საფუძვლებამდე დაანგრია.

XIX-ის მეცნიერთა და ფილოსოფოსთა უმრავლესობა ნიუტონის ფიზიკას სამყაროს აბსოლუტურად სწორ სურათად თვლიდა, რომელშიც მთელი რეალობა ატომების განლაგებასა და მოძრაობაზე იყო დაყვანილი. ლაპლასური მექანიკური დეტერმინიზმის გავლენით მეცნიერნი ფიქრობდნენ, რომ თუკი მოცემულ მომენტში მატერიალურ ნაწილაკთა ზუსტი განლაგება და მოძრაობა ცნობილია, მაშინ მექანიკის კანონების საფუძველზე სამყაროს მთელი წინამორბედი და შემდგომი ევოლუციის გამოთვლა შესაძლებელი იქნებოდა. ეს პრინციპული მექანიზმი XX -ის ფიზიკამ ნამსხვრევებად აქცია. ბუნებრივია, ფიზიკაში დაწყებული რევოლუცია ამაზე არ გაჩერებულა. არაეკვლიდური გეომეტრიისა და სიმრავლეთა თეორიის გამოჩენამ მათემატიკაში კრიზისი გამოიწვია, რადგან გამოირკვა, რომ თვით ამ ყველაზე უზუსტესი მეცნიერების საფუძვლებიც კი არ ყოფილა თავისთავად ცხადი, როგორც ამას XIX საუკუნეში ვარაუდობდნენ. ქიმიამ, ბიოლოგიამ და ბუნებისმეცნიერების სხვა დარგებმა სერიოზული ძვრები განიცადეს.

ფიზიკის კრიზისმა ადამიანის შესახებ მეცნიერებებშიც - ისტორია, ფსიქოლოგიას და სოციოლოგიაშიც გამოიწვია ძვრები. ამ მოძრაობის გვერდით საზოგადოებათმცოდნეობა ვერ დარჩებოდა. პოზიტივისტური სოციოლოგიის ნატურალიზმი და ევოლუციონიზმი სწორედ ნიუტონის ფიზიკას ეყრდნობოდა, თუმცა თვითონ მეცნიერებს ეს გაცნობიერებული არ ჰქონდათ. დეტერმინიზმი, რომელსაც ისინი იცავდნენ, ტიპური ლაპლასური დეტერმინიზმი იყო. რევოლუციამ ფიზიკაში, რომელმაც ამ წარმოდგენათა შეზღუდულობა და არასაკმარისობა აჩვენა, მექანიციზმს მძიმე დარტყმა მიაყენა. საზოგადოებათმცოდნეობაში თვით მაშინაც კი, როდესაც საზოგადოებრივი მოვლენების

განხილვისას ფიზიკის, მექანიკის, ბიოლოგიის ტერმინთა გამოყენებაზე უარს არ ამბობდნენ, სოციოლოგები იძულებულნი იყვნენ ამ მეცნიერებებში მომხდარი ცვლილებები გაეთვალისწინებინათ. ფიზიკაში მომხდარი რევოლუციის იდეალისტურმა ინტერპრეტაციამ საზოგადოებრივ მეცნიერებებში სუბიექტივიზმის ზრდას ფრიად შეუწყო ხელი.

ბუნებისმეცნიერებაში მომხდარმა რევოლუციამ საყოველთაო ყურადღება მეცნიერული შემეცნების ფილოსოფიურ წინამძღვრებს მიაპყრო, მეცნიერებათა ძირითადი ცნებებისა და მეთოდების გულდასმით შემოწმების აუცილებლობა გამოავლინა. XIX-ის პოზიტივისტები გულუბრყვილოდ ფიქრობდნენ, რომ „დადებითი“ მეცნიერებების განვითარება ყველა სოციალურ და ფილოსოფიურ პრობლემებს თავისთავად გადაჭრის. XIX-ის ბოლოს და XX-ის დასაწყისში უკვე ჩამოყალიბდა სოციალ - კულტურული ხედვის ძირითადი ნიშნები, რომელსაც მოგვიანებით მისი კრიტიკოსებისაგან „სციენტისმი“ ეწოდა, რომელიც კულტურის სისტემასა და საზოგადოების იდეურ - სულიერ ცხოვრებაში მეცნიერების როლს ააბსოლუტურებდა. პოზიტივიზმმა, რომლიდანაც ამოიზარდა სციენტისტური ორიენტაცია, მეცნიერება საყოველთაო მსოფლმხედველობის რანგში არა მხოლოდ აიყვანა, არამედ ამტკიცებდა კიდევ, რომ ბუნებისმეცნიერებებში გამოყენებული მეთოდები ყოველგვარი ინტელექტუალური პრობლემების გადასაჭრელად გამოსადეგი და მისაღებია. ეს არა მხოლოდ სპეკულატიური ფილოსოფიური „მეტაფიზიკის“, არამედ „ტრადიციული“ ჰუმანიტარული დისციპლინების ჩვეული მეთოდებისა და თვით ამ დისციპლინებისათვის დამახასიათებელი აზროვნების სტილის წინააღმდეგ იყო მიმართული.

გარკვეულ დრომდე ეს განწყობა, რომელიც მეცნიერების ავტორიტეტის და გავლენის ზრდას ასახავდა, პროგრესული იყო, მაგრამ XIX-ის ბოლოს ფილოსოფიურმა აზრმა მეცნიერულ - ტექნიკურ პროგრესსა და სულიერ - გონით, ეთიკურ და ესთეტიკურ ღირებულება - ფასეულობათა განვითარებას შორის მზარდი შეუსაბამობა უკვე ცხადად გააცნობიერა. გარდა ამისა, მეცნიერული ცოდნის გაღრმავებამ სპეციალიზაციამ, დისციპლინათა უფრო მეტი დაქუცმაცებით, სამყაროს მთლიანობითი სურათის აღდგენის, თავისებური მეტამეცნიერების შექმნის (პოზიტივისტური თეზისის საპირისპიროდ, რომ მეცნიერება - თავისთავად ფილოსოფიაა), ცოდნის ინტეგრაციის პრობლემა ახალი ძალით დააყენა. და ბოლოს, ამას კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჩვენი თემისთვის, XIX-ის ბოლოს ბუნებისმეცნიერებისა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებების სპეციფიკის და მათი თანაფარდობის შესახებ ინტერესი გამახვილდა და გამოიკვეთა.

რაც უფრო მკაცრი ხდებოდა ზუსტ ბუნებისმეცნიერებათა მეთოდები, ისინი ჰუმანიტარულ მეცნიერებების ტრადიციულ მეთოდებთან დაპირისპირებასა და კონტრასტში მით უფრო მეტად მოდიოდნენ. განხეთქილებას პოზიტივისტები ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა “მოუმწიფებლობით” ხსნდნენ, რომლებმაც ნამდვილი მეცნიერების დონეს ჯერ ვერ მიაღწიეს. მაგრამ ამ განწყობილების წინააღმდეგ არასოდეს

წყდებოდა გამოსვლები, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ თავისი არსის შესაბამისად ბუნებისმეცნიერების ცნებებსა და მეთოდებს არ ძალუძთ ადამიანური სამყაროს სირთულე ასახონ. ფიზიკის კრიზისმა ამ ანტინატურალისტური, ანტიპოზიტივისტური ორიენტაციის გამოცოცხლებასა და განმტკიცებას ხელი შეუწყო, რომელსაც თავისი იდეური ფესვები რომანტიკოსთა იდეალისტურ ისტორიზმში ჰქონდა გადგმული. თუ ნატურალიზმი თვით ცხოვრებასა და ადამიანური შემეცნების ყველა ფორმებს ემპირიული მეცნიერებების კრიტერიუმებით აფასებდა, მაშინ ანტინატურალისტური მიმართულებანი ფილოსოფიაში მიზნად რომელიღაც უფრო ზოგად ადამიანური ცხოვრებისეული ან ეთიკური ღირებულების შუქზე მეცნიერების კრიტიკას, მისი ეფექტურობისა და გამოსადეგობის საზღვრების დადგენას ისახავდნენ.

„მეცნიერების ეს კრიტიკა“ თავის მიზნებისა და შინაარსის მიხედვით ფრიად არაერთგვაროვანი იყო. ავტორთა ერთი ჯგუფი ფიზიკის კრიზისს იმისთვის იყენებდა, რათა მეცნიერული მსოფლმხედველობის შეუძლებლობა დაესაბუთებინათ, რითაც განახლებულ ირაციონალიზმს უპირისპირდებოდნენ. სხვები მეცნიერების, როგორც ასეთის მნიშვნელობასა და ეფექტურობას ეჭვის ქვეშ არ აყენებდნენ, მხოლოდ სციენტის წინააღმდეგ, ე.ი. მეცნიერების თაობაზე პოზიტივისტური ილუზიების წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. მაგრამ სხვადასხვა სახის პოპულარიზაციებსა და ვულგარიზაციებში - სწორედ მათი მეშვეობით ეცნობოდა ფილოსოფიაში გაუწვრთნელი მეცნიერი ახალ დოქტრინებს - ეს ნიუანსები ნაწილობრივ იკარგებოდა.

2. ნეოიდეალიზმი საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ფილოსოფიაში

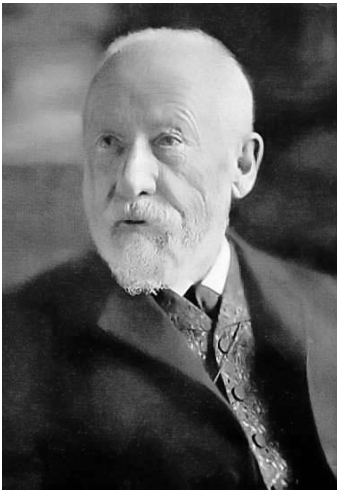
XIX საუკუნის საზოგადოებრივ ცნობიერებაში სოციოლოგია ყველაზე მეტად ასოცირებული პოზიტივიზმთან და ნატურალიზმთან იყო, და მისი კრიტიკაც „ანტიპოზიტივიზმის“ დროშით ვითარდებოდა. სოციოლოგიის ისტორიკოსებმა ამ პოლემიკის მთავარი მიმართულებანი უკვე დიდი ხანია განსაზღვრეს. პოზიტივისტებიც და ნეოიდეალისტებიც ისტორიის ტრადიციული ონტოლოგიური ფილოსოფიის სპეცულაციური მსჯელობების მიმართ ერთნაირად მტრულად იყვნენ განწყობილი და ხაზს სოციალური შემეცნების ცდისეულ, ემპირიულ - კონკრეტულ ხასიათს უსვამდნენ. მაგრამ მათ მისი ბუნება და ფუნქციები განსხვავებულად ესმოდათ.

პოზიტივიზმი მეცნიერული ცოდნის ერთიანობის პრინციპს იცავდა, და საზოგადოებრივ მოვლენებზე კვლევის ბუნებისმეცნიერული მეთოდების გავრცელებსკენ მიისწრაფოდა (ნატურალიზმი). ანტიპოზიტივისტური მიმდინარეობანი პირიქით ხაზს სოციალურ ობიექტთა და შემეცნების მეთოდთა სპეციფიკას უსვამდნენ, და საზოგადოებრივ მეცნიერებას - ბუნებისმეცნიერებას უპირისპირებდნენ. პოზიტივიზმი ყველგან მიისწრაფოდა გამოეყო ზოგადი, განმეორებადი, ერთსახოვანი, სპეციფიკურს,

ინდივიდუალურად კონკრეტულს უგულებელყოფდა. ნეოიდეალიზმი, რომანტიკული ტრადიციის შესაბამისად, სათავეში ინდივიდუალურის, იქნება ეს ცალკეული პიროვნება თუ ისტორიული ეპოქა, შემეცნებას სვამს. პოზიტივიზმი მოვლენათა თვისებრივი მრავალსახეობის შედარებით მარტივი ელემენტებისა და კანონების ჯამზე დაყვანას ესწრაფვოდა. ნეოიდეალიზმი კი ელემენტარულ ანალიზთან შედარებით უპირატესობას სინთეზურ განზოგადებას, სხვადასხვა „ორგანულ მთელთა“ ტიპოლოგიზაციას ანიჭებს.

პოზიტივიზმი საზოგადოებრივი ცხოვრების როგორც უპიროვნო სოციალურ ძალთა და ფაქტორთა მეტად თუ ნაკლებად ავტომატური ურთიერთქმედების სახით წარმოდგენას ცდილობდა, მისი მოწინააღმდეგეები კი, პირიქით, ყველგან სუბიექტურ, ინდივიდუალურ - პიროვნულ საწყისს ეძებენ. მათ არა იმდენად სოციალურ მოვლენათა ობიექტური დეტერმინაცია, რამდენადაც მათი „შინაგანი“ მამოძრავებელი - ამა თუ იმ ნორმებსა და

ღირებულებებზე ქცევის საზრისისეული ორიენტაცია აინტერესებთ.

პოზიტივისტებისათვის წამყვანი საზოგადოებრივი მეცნიერება „განმაზოგადებელი“ სოციოლოგია იყო, ხოლო „აღწერითი“ ისტორია საუკეთესო შემთხვევებში როგორც დამხმარე დისციპლინა განიხილებოდა. ნეოიდეალიზმისთვის კი პირიქით, ყველაზე საინტერესო ისტორია, სოციოლოგია უკანა პლანზე გადადის, ანდა მთლიანად უსარგებლო რაიმედაც კი ცხადდება.

გნოსეოლოგიის სფეროში ნეოიდეალიზმი პოზიტივისტური ობიექტივიზმის საპირისპიროდ პირველ პლანზე შემეცნებელი სუბიექტის პრობლემას სვამს: რას წარმოადგენს იგი, სადაა მის მიერ გაკეთებული დასკვნების საყოველთაობის გარანტიები, როგორ თანაფარდობაშია შემეცნებითი საქმიანობა პრაქტიკულთან და ა.შ.

XX დასაწყისში, მეთოდოლოგიურ დისკუსიებში მონაწილე იდეალისტურ მიმდინარეობათა სიმრავლისაგან (გერმანული და იტალიური ნეოჰეგელიანელობა, ანრი ბერგსონის ინტუიტივიზმი, ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგია და სხვა), ამ პერიოდის საზოგადოებრივი მეცნიერებების თეორიასა და პრაქტიკაზე ყველაზე უშუალო გავლენა დილთაის სიცოცხლის ფილოსოფიამ და ნეოკანტიანელობამ იქონია.

ვილჰელმ დილთაი (1833-1911), რომელსაც ფილოსოფიის ისტორიკოსები ხშირად „ისტორიული შემეცნების კანტს“ უწოდებენ, ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს, ანუ იგივე გონისმეცნიერებებს (geisteswissenschaften) როგორც იგი მათ უწოდებს, ბუნებისმეცნიერებას რადიკალურად უპირისპირებს.

დილთაის აზრით, ვერც პოზიტივისტური ნატურალიზმი, ვერც ისტორიის ობიექტურ იდეალისტური ფილოსოფია საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სპეციფიკას ვერ ასახავენ. „გონის შესახებ მეცნიერებათა შესავალში“ იგი

წერდა: „შუასაუკუნეების ბოლოს სპეციალურ მეცნიერებათა განთავისუფლება დაიწყო. მაგრამ მათგან ისინი, რომელთაც თავის საგნად საზოგადოება და ისტორია აქვთ, ჯერ კიდევ დიდხანს, თითქმის გასულ საუკუნემდე მეტაფიზიკის ძველ მორჩილებაში დარჩნენ. ახლა კი ისინი ახალ, არანაკლებ მძიმე, ვიდრე ძველი იყო, ბუნების შესახებ სწრაფად მზარდ მეცნიერებათა მონობაში ჩავარდნენ.”

დილთაი არ უარყოფდა იმას, რომ ადამიანი განსაზღვრულ ფსიქოფიზიკურ ერთიანობას წარმოადგენს, რომელიც დანაწილებული შეიძლება მხოლოდ აბსტრაქციაში იქნეს და რომ ამ აზრით, ბუნებისმეცნიერებანი და ჰუმანიტარული მეცნიერებანი ერთსა და იმავე ადამიანურ ცხოვრებას სწავლობენ. მაგრამ ბუნებისმეცნიერებები აკვირდებიან იმას, თუ ადამიანის მდგომარეობაზე ბუნებრივ ხდომილებათა მსვლელობა როგორი სახით (წესით) ზემოქმედებენ, მაშინ როდესაც ჰუმანიტარული მეცნიერებანი არიან გონისმეცნიერებები, რომლებიც განსაზღვრული მიზნების დამსახველი და მიმდევარი ადამიანის თავისუფალ საქმიანობას სწავლობენ.

ბუნებისმეცნიერების მიერ შესწავლილი ფიზიკური ნივთები, ჩვენთვის გაშუალებულად, მხოლოდ როგორც მოვლენა ცნობილია. გონის შესახებ მეცნიერებათა მონაცემები, პირიქით, შინაგანი ცდისაგან, ადამიანის მიერ საკუთარ თავზე და სხვა ადამიანებზე და მათ შორის ურთიერთობებზე უშუალო დაკვირვებებისაგანაა აღებული. „სოციალური ფაქტები გასაგებია შიგნიდან. ჩვენ შეგვიძლია საკუთარ მდგომარეობებზე დაკვირვების საფუძველზე გარკვეული დონით აღვადგინოთ ისინი ჩვენს თავში. ვიგებთ რა მათ, ჩვენ ისტორიული სამყაროს ამ კვლავწარმოებას - აღდგენას სიყვარულითა და სიძულვილით, ჩვენი ფაქტების ყველა თამაშით ვაცოცხლებთ; ბუნება ჩვენთვის უტყვია - მუნჯია. მხოლოდ ჩვენი წარმოსახვის ძალა აშუქებს მასზე სიცოცხლისა და ინტიმურობის ანარეკლს. . . იგი ჩვენთვის არის რაღაც გარეგანი, არა შინაგანი. საზოგადოება კი ეს ჩვენი სამყაროა.”

დილთაიმ ისტორიული აზროვნების განვითარებაზე სერიოზული გავლენა მოახდინა. ფსიქოლოგიაში მისი იდეების უშუალო განვითარებად ედუარდ შპრანგერის სტრუქტურული ფსიქოლოგია, აგრეთვე ვილიამ შტერნის პერსონოლოგიური კონცეფცია და გარკვეულად - გემტალტ - ფსიქოლოგია მოგვევლინა. სოციოლოგიაში მისი იდეების გამგრძელებლად ბადენის სკოლის ნეოკანტიანელები და გეორგ ზიმელი გამოვიდნენ, რომლის შრომებშიც თავისი პროგრამის ნაწილობრივ რეალიზაციას თვითონ დილთაი ხედავდა (თუმცა მთლიანობაში ზიმელის ფილოსოფია განსხვავდება კიდევ დილთაის ფილოსოფიისაგან). სხვადასხვა ხარისხით და სხვადასხვა ინტელექტუალურ კონტექსტში დილთაის გავლენა მაქს ვებერის „გაგებით სოციოლოგიაში“, ქულის, ფლორიან ზნანეცკის, პიტირიმ სოროკინის და მრავალ სხვათა თეორიებში იგრძნობა, მაგრამ ეს გავლენა წინააღმდეგობრივი იყო.

დილთაიმ თავისი ამოსავალი იდეალისტური პოზიციის შედეგად საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერპრეტაციაში „სულიერ - გონით“ და „მატერიალურ“ საწყისთა

განხეთქილება არა მხოლოდ ვერ აღმოფხვრა, არამედ გააღრმავა კიდევ. დილთაი ინტროსპექტიული ფსიქოლოგიის სუსტ მხარეებს ნათლად ხედავდა, იყო რელატივიზმის მოწინააღმდეგე და საზოგადოებრივი ცხოვრების ობიექტური შემეცნების შესაძლებლობა დაასაბუთა. „გონის მეცნიერებანი თავისი რანგის ობიექტური შემეცნებისაკენ ისწრაფვიან. . . საზოგადოების, ისტორიის, ადამიანის ობიექტური შემეცნება მუდამ მათი მიზანია. ასეთი შემეცნების შესაძლებლობა - მათი საერთო ზოგადი წინამძღვარია.“ მაგრამ მიუხედავად ფსიქოლოგიური რელატივიზმისაგან გამიჯვნისა, დილთაი უძღურია ისტორიული რელატივიზმისგან გაიმიჯნოს. მისი მოძღვრების თანახმად, გონის ყველა ქმნილება უსასრულო ტრანსფორმაციას - სახეცვლილებას განიცდის: თვით ადამიანიც და მისი იდეებიც ყოველ მოცემულ ეპოქაში სავსებით ინდივიდუალურ და განუმეორებელ ანსამბლებს ქმნიან. მაგრამ სოციალური მეცნიერებაც, როგორც ინტელექტის ყველა სხვა ქმნილებაც, ასევე ისტორიის კუთვნილი რომელიღაც ანსამბლის ნაწილია.

დილთაი პოზიტივისტურ სოციოლოგიასაც ასევე ნეგატიურად აფასებს. იგი კონტს, მილსა და სპენსერს ტერმინოლოგიურ განუსაზღვრელობას, მეცნიერულ დოგმატიზმსა და უხემ ნატურალისტურ მეტაფიზიკას საყვედურობს. სოციოლოგია პრეტენზიას აცხადებს იმაზე, რომ შეუძლია საზოგადოება მთლიანობაში მოიცვას. მაგრამ ფაქტობრივად, ბჭობა ისტორიულ განვითარებას თუ სოციალური სტრუქტურის კომპონენტთა თანაფარდობას ეხება, ნაყოფიერ მეცნიერულ შედეგებს მხოლოდ დარგების მიხედვით დანაწევრებული სპეციალიზებული, ანალიზური გამოკვლევები (ფსიქოლოგია, ეთნოლოგია, კულტურულ სისტემათა და სოციალურ ორგანიზაციათა კვლევა) გვაძლევენ. დილთაის ანტინატურალიზმი სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების უარყოფად იქცევა.

დილთაის პათოსი, გარდა პოზიტივისტური ნატურალიზმის ზოგადი კრიტიკისა, სოციალური ცხოვრების სუბიექტურობის, ისტორიულობისა და სტრუქტურული მთლიანობის მტკიცებაში მდგომარეობდა. სუბიექტურობის იდეა ნიშნავს, რომ უპიროვნო სოციალური სტრუქტურები და ურთიერთობები, რომელიც ნატურალისტურმა სოციოლოგიამ თვითკმარი “ფაქტორების” რანგში აიყვანა, ადამიანთა წარსული და აწმყო საქმიანობის ობიექტივაციები, პროდუქტები არიან, რომელთა გაგებაც მხოლოდ ამ საქმიანობასთან კავშირში შეიძლება. კულტურისა და ყოველი სოციალ - ფსიქოლოგიური წარმონაქმნის როგორც „დინამიკური მთლიანობების” განმარტება დილთაის თანამედროვე “საზოგადოების ფსიქოლოგიური თეორიების” მექანიციზმისა და ეკლექტიზმისაგან კარგად განსხვავდებოდა, რომელთაც საზოგადოება თვითნებურად თანადაქვემდებარებულ „ინსტიქტთა” ან „მოთხოვნილებათა” კონგლომერატზე, ხოლო კულტურა - ცალკეულ კომპონენტთა ჯამზე დაყავდათ. სოციალური ცხოვრების ისტორიულობის იდეა აბსტრაქტული ევოლუციონისტური სქემების საპირისპიროდ კონკრეტულ კულტურულ - ისტორიულ ტიპთა დამუშავების მეთოდოლოგიურ განწყობას აღნიშნავდა, რომლებიც (ტიპები) მოწოდებულნი იყვნენ შესაბამისი ეპოქების სპეციფიკა გამოეხატათ.

დილთაის იდეებმა XX საუკუნის საზოგადოებრივ ცოდნეობაზე დიდი გავლენა იქონიეს. „ისტორიის კრიტიკული ფილოსოფიის“ ფუძემდებლის დილთაის მიხედვით გონის მეცნიერებათა პირველად ელემენტთა უშუალო შინაგანი განცდა, რომლითაც ადამიანი სამყაროში თავის არსებობას უშუალოდ აცნობიერებს - განსხვავებულ ადამიანთა ფსიქიკური სტრუქტურების, სულიერ სამყაროთა მსგავსების თანაგრძნობის, თანაგანცდის, სიმპათიის შესაძლებლობებს გვიქმნის. ეს კი თავის მხრივ გაგების, ე.ი. სხვათა უცხო შინაგანი სამყაროს, კულტურაში კოდირებული სიმბოლოებისა და საქმიანობის მოტივთა გაშიფვრის საფუძველია. „ბუნებას ჩვენ ვხსნით, სულიერ ცხოვრებას კი - ვიგებთ“ - აი დილთაის მთავარი თეზისი.

გაგების დილთაისეული თეორია - სოციალურ-ისტორიული საქმიანობისა და მის ობიექტივაციათა მნიშვნელობისა და საზრისის („გარეგანი“ სტრუქტურული დეტერმინაციისაგან განსხვავებით) გაშიფვრის პრობლემის თეორიული გააზრების ერთ-ერთი პირველი მცდელობაა. მაგრამ დილთაი ამ პრობლემას იდეალისტურად აყენებს, რამდენადაც უშუალო განცდა, რომელსაც ყოველგვარი გაგება ეფუძნება, ინდივიდუალურია, ამდენად იგი ისტორიის ფილოსოფიის ან სოციოლოგიის არსებობას პრინციპულად შეუძლებლად და არამართლზომიერად თვლის, რომელთაც პრეტენზია აქვთ ისტორიული პროცესის, როგორც მთელის მსვლელობა განაზოგადონ... . . . ყოველი ფორმულა რომლებშიც ჩვენ ისტორიის საზრისს გამოვთქვამთ, - ეს მხოლოდ ჩვენი საკუთარი სასიცოცხლო გრძნობის ასახვაა. . . ამ ფორმულებიდან, რომელთაც ისტორიის საზრისის გამოხატვის პრეტენზია აქვთ, რაიმე ნაყოფიერი ჭეშმარიტების მიღება შეუძლებელია. სულ გაუთავებელი მეტაფიზიკური ბურუსი და ნისლია“.

ისტორიის ფილოსოფია ზოგადი განსაკუთრებულიდან და ერთეულისგან განწყენებას ცდილობს. მაგრამ ეს, ხაზს უსვამს დილთაი, ისტორიული რეალობის ცოცხალი ქსოვილის დარღვევის გარეშე შეუძლებელია. ამიტომ ისტორიის ფილოსოფია თავისი განვითარების მთელ მანძილზე თავისი რელიგიური წარმოშობის ნაკვალევს ინარჩუნებს. თვით მაშინაც კი, როდესაც იგი ძველ თეოლოგიურ ფორმებს (ტიურგო, ჰერდერი, ჰეგელი) იცილებს, მისი შინაარსი ძველებურად მაინც რელიგიურ - მეტაფიზიკური რჩება.

როგორაა შესაძლებელი საყოველთაო მნიშვნელობის სოციალური ცოდნა? დილთაის კრიტიკოსთა სწორი შენიშვნით, „ გონისმეცნიერებების არა სულიერ - ინდივიდუალურ, არამედ კულტურულ-ისტორიულ სუბსტანციაზე დაამკვიდრებით, დილთაის არ ძალუძს გადალახოს ის სიძნელე, რომელიც მის მეთოდსა და დასმულ ამოცანას შორის არსებულ წინააღმდეგობასთანაა დაკავშირებული“. სოციალური ან კულტურული მოვლენების „სულიერ მთლიანობაში“ შეღწევის სუბიექტურ მეთოდს არ შეუძლია კვლევის შედეგთა მეცნიერული ობიექტურობის გარანტია მოგვცეს.

დილთაის ფილოსოფიის ჩარჩოებში არ არის ადგილი ობიექტური ჭეშმარიტებისათვის. სოციალური ცოდნის ყოველი სისტემა განსაზღვრულ მსოფლმხედველობასთანაა თანაფარდობაში. მაგრამ „ყოველი ნამდვილი მსოფლმხედველობა - ესაა ინტუიცია,

რომელიც ცხოვრების - სიცოცხლის შინაგანი ყოფიერებისაგან წარმოიქმნება. ხოლო ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის მთავარი ტიპები, დილთაის მიხედვით, „თვითკმარი, დაუსაბუთებელი და დაურღვეველი არიან.“

თვით ის სოციოლოგებიც კი, რომელთაც დილთაის ფილოსოფიის ანტინატურალისტური პათოსი აღიქვს, მაგალითად მ. ვებერი, იძულებულნი იყვნენ მისი სუბიექტივიზმისა და რელატივიზმისაგან გამიჯნულიყვნენ. შემდგომში საზოგადოებრივ მეცნიერებებში „გაგების“ განმარტება თავის პირველად ინტუიტივისტურ-ფსიქოლოგიურ წაყროებს სულ უფრო შორდება და სოციალ - კულტურულ სიმბოლოთა ცხოვრებისეული საზრისის გაშიფვრის პრობლემასთან ასოცირდება. „გაგებასთან“ დაკავშირებული სიმნელე ისაა, რომ არავის არ შეუძლია მისი ზუსტი წესები მოგვცეს” - ნათქვამია ერთ-ერთ სოციოლოგიურ ლექსიკონში.

ნეოკანტიანელები, ისევე როგორც დილთაი, მატერიალიზმის და ნატურალიზმის წინააღმდეგნი არიან, ხაზს შემეცნების პროცესის სუბიექტურ მხარეს უსვამენ, და ისტორიას საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მთელი კომპლექსისათვის უფრო მნიშვნელოვან და დამახასიათებელ დისციპლინად თვლიან, ვიდრე სოციოლოგიას. მაგრამ ისინი წინა პლანზე ლოგიკურ - მეთოდოლოგიურ პრობლემატიკას აყენებენ, ბუნებისმეცნიერული ცნებებისაგან განსხვავებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას ისტორიულ ცნებათა ჩამოყალიბების და ლოგიკური სტატუსის შესახებ საკითხს უთმობენ. მეცნიერების ნეოკანტიანური კონცეფციის ძირითადი დებულებანი უკვე ვილჰელმ ვინდელბანდის მიერ მის „ფილოსოფიის ისტორიის შესავალში“ (1889) და განსაკუთრებით სიტყვაში „ისტორია და ბუნებისმეტყველება“ (1894) იყო ფორმირებული. ფილოსოფიის მთავარ ამოცანად სპეციალურ მეცნიერებათა შემეცნების მეთოდების კვლევის დასახვით, ვილდენბანდი როგორც დილთაისათვის დამახასიათებელი ფილოსოფიის ისტორიაში გათქვეფის ტენდენციას, ისე პოზიტივიზმის „უნივერსალურ ტენდენციებს“, რომელიც ცოდნის სხვადასხვა დარგთა და სფეროთა სპეციფიკას უფულებელყოფს, ერთნაირად ეწინააღმდეგება. ვილდენბანდის აზრით, ცდისეულ მეცნიერებათა მათი საგნების მიხედვით - ბუნებისმეტყველებად და გონით მეცნიერებებად ტრადიციული დაყოფა, უხეირო და წარუმატებელია, რადგან ობიექტთა დაპირისპირება შემეცნების წესთა ასეთივე დაპირისპირებას არ ემთხვევა. გაცილებით მეტი იქნება, თუ მეცნიერებათა კლასიფიკაციას მისი მეთოდის მიხედვით, მეცნიერებათა შემეცნებითი მიზნების ფორმალური ხასიათის მიხედვით მოვახდენთ. „ცდისეული მეცნიერებები რეალური სამყაროს შემეცნებაში ან ზოგადს, ბუნების კანონის ფორმით, ან ერთეულს, მის ისტორიულად განპირობებული ფორმით - ეძებენ. ისინი ერთის მხრივ, რეალურ ხდომილებათა უცვლელ ფორმას, მეორეს მხრივ - მათ ერთჯერად, თავის თავში

განსაზღვრულ შინაარსს აკვირდებიან. მათგან ერთნი კანონთა შესახებ, მეორენი კი - ხდომილებათა შესახებ მეცნიერებებია. პირველნი სწავლობენ იმას, რასაც მუდამ აქვს ადგილი, უკანასკნელნი კი იმას, რაც ერთხელ იყო”. პირველ შემთხვევაში ნომოთეტიკური აზროვნება, მეორეში კი - იდეოგრაფიული აზროვნება გვაქვს.

პრაქტიკულად ბჭობა ბუნებისმეტყველური და ისტორიული მეცნიერებების დაპირისპირებას ეხება. თუ ბუნების შემსწავლელი მეცნიერებანი აღქმაზე აზროვნების ტრიუმფს ზეიმობენ, მაშინ ისტორიაში, პირიქით, ზოგად ცნებებს დაქვემდებარებული მნიშვნელობა აქვთ. პოზიტივისტ - სოციოლოგთა ცდებმა, „ისტორიისაგან ბუნებისმეტყველება გაეკეთებინათ”, მხოლოდ „ორი - სამი ტრივიალური განზოგადება მოგვცეს, რომელიც მხოლოდ მათი მრავალრიცხოვანი გამონაკლისების შესახებ კეთილსინდისიერი შენიშვნის დროსაა დასაშვები.

ვილდენბანდის მიერ დაყენებული პრობლემა დაწვრილებით განავითარა ჰენრიხ რიკერტმა წიგნში „ცნებათა ბუნებისმეცნიერული წარმოქმნის საზღვრები. ლოგიკური შესავალი ისტორიულ მეცნიერებებში” (1902 - რუსული თარგმანი 1903).

ბუნებისმეტყველებისადმი ისტორიის ლოგიკური დაპირისპირებულობის ფარდობითობის გაცნობიერებით, რიკერტი ხაზს უსვამს, რომ მისი „ისტორიული ლოგიკა” მეცნიერებათა კლასიფიკაციას მიზნად არ ისახავს და არ ამტკიცებს, თითქოს ბუნებისმეტყველებას საქმე მხოლოდ ზოგადთან, ხოლო ისტორიას - მხოლოდ ინდივიდუალურთან აქვს”. ყოველგვარი მეცნიერული აზროვნება უნდა იყოს აზროვნება ზოგადი ცნებებით იმ აზრით, რომ მსჯელობათა და ცნებათა ელემენტები ზოგადნი არიან, ამიტომ ისტორიის წინაშე რომ მდგარიყო ამოცანა, არაფერი არ მოეცა გარდა

ინდივიდუალური წარმოდგენებისა, მაშინ ისტორიული მეცნიერების ცნება ნამდვილად იქნებოდა „Contradictio in adjecto” ე. ი. წინააღმდეგობა მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის.

განსხვავება ისტორიასა და ბუნებისმეცნიერებას შორის, რიკერტის აზრით, უწინარეს ყოვლისა ისაა, რომ ბუნებისმეცნიერებისათვის ზოგადი ცნებები შემეცნების მიზანია, მაშინ როდესაც ისტორიაში ისინი ინდივიდუალურის მისაწვდომად და გასაგებად მხოლოდ აუცილებელი საშუალებებია. ბუნებისმეცნიერებაში არსებითის კრიტერიუმია განმეორებადი, ზოგადი, ისტორიაში კი პირიქით, განუმეორებელი, ინდივიდუალური. ამიტომ ბუნებისმეცნიერული ცნებები მრავალი ინდივიდუალური წარმონაქმნიდან მათ საერთოს - ზოგადს გამოყოფენ, ყურადღების გარეშე ტოვებენ იმას, რაც მათ ინდივიდუალურობის მხრივ ახასიათებთ, ისტორიული ცნებები კი პირიქით, გამოყოფენ იმას, რითაც ეს ინდივიდუალურობანი ერთი მეორისაგან განსხვავდებიან.

რამდენადაც მეცნიერების მეთოდი და საგანი ერთმანეთთან არ არიან მკაცრად დაკავშირებული, ამდენად მაინდივიდუალიზირებული მეთოდი პრინციპულად შეიძლება

ბუნების შესწავლაშიც (გეოლოგია, როგორც დიდამიწის ისტორია), ხოლო მაგენერალიზებული კი - სოციალური მოვლენების შესასწავლად (ფსიქოლოგია, სოციოლოგია) გამოვიყენოთ. მაგრამ რიკვერტი „მინდივიდუალიზირებელ“ ისტორიას „მაგენერალიზირებულ“ სოციოლოგიის მიმართ უპირატესობას ანიჭებს. სოციალური სინამდვილის ბუნებისმეცნიერული განმარტების ლოგიკური მართლზომიერების აღიარებას, მისი აზრით, არ მოუცია რამდენადმე მნიშვნელოვანი შედეგები, თუმცა რიკვერტი იქვე უმატებს, რომ სოციოლოგია არა მხოლოდ არ ცვლის ისტორიას (რასაც არ შეიძლება არ დაეთანხმო). რამედ მის შესახებ საერთოდაც არაფერს გვაცნობებს. ჩვენი კონკრეტული სინამდვილის ბუნებისმეცნიერული დამუშავება „ძალად აკავშირებს იმათ ერთიანობას. . . .“ რაც სიცოცხლის უნარიანია მხოლოდ როგორც განცალკევებული და განუმეორებელია.

გონისმეცნიერული შემეცნების თავისებურება ისაა, რომ . . . იგი ხდმილებებს(მოვლენებს) კი არ აშუალებს, არამედ მათში გამოყოფს არსებითს რომელიდაც საყოველთაო მნიშვნელობის კულტურულ ღირებულებებთან მათი მიკუთვნების გზით. რიკვერტის მიხედვით, ღირებულება - ესაა „საზრისი, რომელიც მთელ ყოფიერებაზე ძვეს - დგას.“ ამიტომ ღირებულებისადმი მიკუთვნება - რაღაც სავსებით სხვაა, ვიდრე სუბიექტური შეფასება. ამ გამიჯვნის შესახებ ყურადღების გამახვილებით, რიკვერტი ფიქრობს, რომ ამგვარი წესით სოციალურ - ისტორიული შემეცნების ობიექტურობის უზრუნველყოფა შესაძლებელია.

თუ თვით ისტორიული განვითარება თავისი დანაწევრების კრიტერიუმებს არ შეიცავს, ხოლო ყველა ისტორიული ცნებები კი რომელიდაც ღირებულებებთან დამოკიდებულების მიხედვით ყალიბდებიან, მაშინ „ისტორიულ ცნებათა უპირობო საყოველთაობის მოთხოვნა უპირობო ზოგად ღირებულებათა აღიარებას გულისხმობს.“ ამგვარად, ისტორიის ლოგიკის კვლევა ღირებულებათა მეტაფიზიკაში გადაიზარდა.

ბადენის სკოლის ფილოსოფოსთა შრომები, არსებითად საზოგადოებრივ(სოციალურ) მეცნიერებათა ლოგიკური საფუძვლების კვლევის პირველი ცდა იყო, (პოზიტივისტებიდან ამას და თანაც საკმაოდ ზედაპირულად, მხოლოდ მილი იკვლევდა, ამით სოციოლოგიაში ისტორიული მეთოდის გამოყენების არსებითი სიძნელები) და კიდევ უფრო მეტად, ისტორიულ გამოკვლევებში თეორეტიზაციის - თეორიულობის არსებითი სიძნელები გამოვლინდა. რიკვერტის წიგნით გამოწვეულმა კამათმა ამ საკითხთა აქტიურ შესწავლას ხელი შეუწყო. კერძოდ მან, ღირებულების პრობლემის დამუშავებას, როგორც სოციოლოგიურ (ღირებულება როგორც სოციალური საქმიანობის ნორმატიული კომპონენტი), ისე გნოსეოლოგიურ („ღირებულებებისადმი მიკუთვნება“ და მეცნიერული ობიექტების კრიტერიუმი) ასპექტებში დიდი სტიმული მისცა. ისტორიულ ცნებათა რიკვერტისეულმა თეორიამ, რომლის მიხედვითაც ისტორიული ცნებები, განსხვავებით სტატისტიკური განზოგადოებებისაგან, განსაზღვრულ ღირებულებასთან დამოკიდებულების მიხედვით წარმოიქმნებიან, სოციოლოგიაში ტიპოლოგიურ

პროცედურათა განვითარებაზე იქონია გავლენა. ფილოსოფიური პლანით ბადენის სკოლამ დილთაისა და ჰუსერლთან ერთად სოციოლოგიაში მომავალ „ჰუმანისტურ“ ანუ ფენომენოლოგიურ ორიენტაციას საფუძველი დაუდო. მაგრამ სოციოლოგიაზე ნეოკანტიანელთა გავლენა უპირატესად გაშუალებული იყო. (ძირითადად მ. ვებერისა და გერმანული კულტუროლოგიური კონცეფციების მეშვეობით).

ნატურალისტური სოციოლოგიის რიკერტისეული კრიტიკა, რომელიც ბევრ რამეში სწორი იყო, ზოგადის ერთეულისადმი მეტაფიზიკური დაპირისპირების პოზიციიდან მიმდინარეობდა. ნეოკანტიანელებმა, არსებითად, თეორიულად დააფუძნეს და განამტკიცეს ისტორიასა და სოციოლოგიას შორის არსებული ის განხეთქილება, რომელიც პრაქტიკულად უკვე XIX-ის შუა ხანებში წარმოიშვა და რომლის უარყოფითი შედეგებიც დღემდე იგრძნობა. (ერთ პოლუსზეა აღწერილი ისტორია, რომელიც კონცეპტუალურ განსაზღვრულობას და კვლევის მრავალ ზოგადმეცნიერულ მეთოდს უფულებველყოფს, მეორეზე კი - სოციოლოგია, რომელიც ისეთი ფორმალური განსაზღვრულობებით საქმიანობს, რომლებიც განსაზღვრულ სოციალურ-ისტორიულ რეალობას არ ეთანადებიან). ცნებათა ისტორიული წარმოქმნის რიკერტისეული თეორია დაპირისპირებას არა მხოლოდ ფილოსოფიური, არამედ ლოგიკური თვალსაზრისითაც იწვევს.

3. სოციოლოგიის მდგომარეობა

ვნახოთ ეს ფილოსოფიურ - მეთოდოლოგიური პრობლემები თვით სოციოლოგიაში როგორ გარდატყდა. XIX - ის დასასრულისა და XX - ის დასაწყისის საზოგადოებათმცოდნეობაში(სოციალურ მეცნიერებაში) სოციოლოგიის მდგომარეობა რამდენადმე ორაზროვანი იყო. ერთის მხრივ, სოციოლოგია სწრაფად ვითარდება, ემპირიული სოციალური გამოკვლევების თემატიკა ფართოვდება, მეცნიერული ჟურნალები გამოდის, სოციოლოგიური საზოგადოებები და კათედრები იქმნება. მეორეს მხრივ, ტრადიციული საზოგადოებრივი მეცნიერებების წარმომადგენლები კვლავ ალმაცერად უყურებენ მას, ხოლო თვით სოციოლოგიურ თეორიაში უთანხმოებაა გამეფებული.

ინგლისში სოციოლოგიის ცენტრად 1903 წელს შექმნილი ლონდონის სოციოლოგიური საზოგადოება იქცა. (მისი პირველი პრეზიდენტი ცნობილი იურისტი ჯონ ბრაისი იყო, რომელმაც 1908 წლიდან ჟურნალ „Sociological Review“ - „სოციოლოგიური მიმოხილვის“ გამოშვება დაიწყო. მაგრამ რაიმე განსაზღვრული პროგრამა საზოგადოების არ ჰქონია. „სოციოლოგიური მიმოხილვის“ პირველი რედაქტორი ლეონარდ ჰობჰაუზი (1864-1929) მოწინავე სტატიამი წერდა, რომ „ ჯერ კიდევ არა მხოლოდ არსებობენ ადამიანები, რომლებიც სოციოლოგიის თვით არსებობასაც კი უარყოფენ“, არამედ თვით

სოციოლოგებსაც კი არ შეუძლიათ თავინთი საქმიანობის საგნისა და ამოცანების შესახებ შეთანხმდნენ. 1907 წელს ერთ - ერთი ქველმოქმედის საშუალებებით, რომელმაც მოისურვა უნივერსიტეტში სოციოლოგიას აკადემიური სტატუსის დამკვიდრებაში დახმარებოდა, რათა სოციოლოგიურ გამოკვლევებში მეცნიერული მეთოდის გამოყენება გავრცელებულიყო, ინგლისში, ლონდონის უნივერსიტეტში სოციოლოგიის პირველ კათედრა შეიქმნა, რომელსაც სათავეში პობჰაუზი ჩაუდგა. მაგრამ ოქსფორდსა და კემბრიჯში სოციოლოგებს გზა დაკეტილი ჰქონდათ, და ბრიტანული სოციოლოგია ჯერ კიდევ დიდხანს იძულებული იქნება ანთროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ჩარჩოებში განვითარდეს.

საფრანგეთში ლე პლე - ს მიმდევრები ტერმინ „სოციოლოგიით“ კონტის მიმდევართა შრომებს აღნიშნავენ, ხოლო თავის საკუთარ გამოკვლევებს „სოციალურ მეცნიერებას“ უწოდებენ აქ სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაცია საუნივერსიტეტო დისციპლინეს სახით XIX - ის ბოლოს, დიურკემის გავლენით დაიწყო, რომელც 1896 წელს სარანგეთში ბორდოს უნივერსიტეტში „სოციალური მეცნიერების“ პირველი პროფესორი გახდა. პარიზში გადასვლისას, დიურკემი სორბონაში პედაგოგიკის, რელიგიის, მორალის, ოჯახის (აღზრდის მეცნიერება) კურსს კითხულობდა.

კიდევ უფრო ცუდად საქმე გერმანიაში იყო. ფილოსოფიურ ფაკულტეტებს, სადაც ყველა ჰუმანიტარული მეცნიერება იყო თავმოყრილი, არ სურდათ ემპირიულ გამოკვლევებთან რაიმე საერთო ჰქონოდათ. ა. ობერშალის გამოთქმით „ემპირიულ სოციალურ გამოკვლევებს გერმანელი პროფესორისთვის მნიშვნელობა როგორც მოქალაქისათვის ჰქონდა, ისე რომ მისი პროფესიონალური როლის შინაარსში არ შედიოდა.“ სოციოლოგიისადმი „ტრადიციულ“ ფილოსოფოსთა პროფესიული მტრობა თეორიული - მეთოდოლოგიური განსხვავებებით და შეუთანხმებლობით ღრმავდებოდა, რამდენადაც კონსერვატორ მეცნიერთა უმრავლესობისათვის სოციოლოგია პოზიტივიზმთან იყო

ასოცირებული, აგრეთვე სოციალისტურ ორიენტაციასთან და უცხოურ გავლენებთან იყო დაკავშირებული. ეს მტრობა თვით თეორიულ სოციოლოგიაზეც კი გავრცელდა. უორდისადმი გაგზავნილ წერილში გუმპლოვიჩი მწარედ ჩიოდა იმაზე, რომ „გერმანელ პროფესორებს არაფერი სურთ გაიგონ-იცოდნენ სოციოლოგიის შესახებ,“ და გრაცის უნივერსიტეტში თვით „American journal of Sociology“- საც კი არ იწერენო.“ ფ. ტიონისი 1912 წელს წერდა, „ყველამ იცის,“ რომ „სოციოლოგია გერმანულ უნივერსიტეტში მიღებული არაა თვით როგორც ფილოსოფიის დანამატიც კი“. არც ოფიციალური მმართველი

ბიუროკრატისაგან ჰქონდა მას მხარდაჭერა. ამიტომ 1909 წელს ფ. ტიონისის მეთაურობით სოციოლოგიური საზოგადოების შექმნის მიუხედავად, სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციამდე ჯერ კიდევ შორს იყო.

სხვაგვარად მიდიოდა საქმე აშშ - ი. უმაღლესი განათლების მკაცრი სისტემის არარსებობამ, თავისუფალი მატერიალური საშუალებების არსებობამ, უნივერსიტეტებს შორის კონკურენციამ, პრაგმატიზმისა და სპენსერიზმის გავლენამ და სოციალური რეფორმების სასარგებლოდ წარმოებულმა ფართო მოძრაობამ აქ ისეთი შესაძლებლობები შექმნეს, რომლებიც სხვა ქვეყნებში არ იყო. „სოციოლოგიის“ სახელწოდებით პირველი კურსი, იელის უნივერსიტეტში უკვე 1876 წელს წაიკითხა სამწერმა. ა. სმოლმა ჩიკაგოში პირველი კათედრა და სოციოლოგიის სპეციალიზაცია გახსნა.

1901 წელს უკვე 169 ამერიკულ უნივერსიტეტებსა და კოლეჯებში თავიანთ მსმენელებს სოციოლოგიის კურსებს სთავაზობდნენ. 1905 წელს უორდის თავჯდომარეობით ამერიკული სოციოლოგიური საზოგადოება დაფუძნდა, რომლის ოფიციალურ ორგანოდ ათი წლით ადრე შექმნილი „American journal of sociology“ იქცა. მაგრამ ობერშალი ადრინდელ ამერიკულ სოციოლოგიას „მოძრაობას“ და არა მეცნიერებას შემთხვევით არ უწოდებს.

ამერიკული სოციოლოგიის ფუძემდებელი მამები პროფესიონალური მკვლევარნი არ იყვნენ. მათ შორის ყველაზე მეტი სამღვდელოების წარმომადგენლები (სამწერი, სმოლი, ვინსენტი) იყვნენ, როგორც 1924 წელს სმოლი წერდა, აშშ-ი სოციოლოგიურის სახელით გამოქვეყნებული შრომების უმრავლესობა მხოლოდ განსხვავებულ „შეხედულებათა“ კრებულს წარმოადგენდა, რომელიც რესპექტაბელური ახალი სახელით იყო დაფარული.

თავისი „დინამიკური სოციოლოგიის“ შეთხზვისას, უორდს წარმოადგენაც კი არ ჰქონდა იმის შესახებ, რომ, როდესაც 1907 წელს სამწერი ამერიკული სოციოლოგიური საზოგადოების პრეზიდენტად აირჩიეს, „იგი როგორც სოციოლოგი ნომინალურადაც კი არ იყო ჩემი თვალთვალებდვის არეში. . . არამედ ინგლისში სპენსერის მიერ წარმოდგენილი Laissez-faire - ს „თავისუფალი მეწარმეობის“ უბრალოდ ამერიკული გამოძახილი მეგონა“. თავის მხრივ სამწერი ერთ-ერთი მისი მოწაფის გადმოცემით თვით სოციოლოგიის ტერმინსაც კი არ იყენებდა, იმიტომ, რომ „ამ სახელით გამოსული ყველა შრომა, და თითქმის ყველა ის, ვინც მას (სოციოლოგიას) ასწავლიდა უსაზღვროდ ეზიზღებოდა“. სიკვდილამდე იგი „პოლიტიკური და სოციალური“ მეცნიერების პროფესორად დარჩა.

ყოველივე ამის შედეგად პარადოქსული ვითარება შეიქმნა. სოციოლოგია ვითარდება, ეროვნულთან ერთად მასში საერთაშორისო ცენტრებიც იქმნება. 1894 წელს პარიზში ვორმის თავჯდომარეობით სოციოლოგიის საერთაშორისო ინსტიტუტის პირველი კონგრესი ჩატარდა, რომელმაც ამ დაწესებულების შექმნა გააფორმა, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდნენ შეფლე, შმოლერი, გუმპლოვიჩი, ტარდი, ფულიე, მენგერი, უორდი, მ. კოვალევსკი, გიდინგსი, ესპინასი, ტიონისი, ზიმელი, ვუნდტი, სმოლი. ინსტიტუტის ბეჭდურ ორგანოდ ერთი წლით ადრე შექმნილი სამეცნიერო ჟურნალი „Revue internationale de sociologie“ იქცა. მიზიდულობის მეორე საერთაშორისო ცენტრად 1896 წელს დიურკემის მიერ დაარსებული ჟურნალი „L'Année Sociologique“ იქცა.

მართალია სოციოლოგიური ჟურნალები და საზოგადოებები სოციოლოგიის პროფესიონალიზაციას და იდეათა საერთაშორისო გაცვლის გაძლიერებას ხელს უწყობდა, მიუხედავად ამისა, გაცვლის ჩარჩოები საკმაოდ შეზღუდული რჩებოდა. 1927 წელს 258 გამოკითხული ამერიკელი სოციოლოგიდან, რომელიც ბერნარდმა ჩაატარა, მხოლოდ 20%-მა დაასახელა მათ ინტელექტურ განვითარებაზე არსებითად გავლენის მომხდენი თუნდაც ერთი არაამერიკელი მეცნიერი. ევროპაში ინფორმაციის გაცვლა უფრო ინტენსიური იყო. მაგრამ აქაც მიუღებელ იდეებთან პოლემიკის ყველაზე გავრცელებული ფორმა ამ იდეების მიჩუმათება იყო. დიურკემის ჟურნალში მ. ვებერი მხოლოდ ერთხელაა ნახსენები. თავის მხრივ, მ. ვებერი, რომელსაც გამოწერილი ჰქონდა დიურკემის ჟურნალი, დიურკემის სახელს საერთოდ არ ახსენებს. თავის თანამედროვეებს პარეტოც ასე უგულვებელყოფს.

XX -ის დასაწყისში საკუთარი მეცნიერების საგანსა და მეთოდებში დაეჭვება მხოლოდ სოციოლოგებისათვის არ იყო დამახასიათებელი. მაგრამ სოციოლოგიის მდგომარეობა ყველაზე მერყევი ჩანდა. ცნობილი ფრანგი მათემატიკოსი ანრი ჰუანკარე ხუმრობდა კიდევ, რომ სოციოლოგია - ესაა მეცნიერება, რომელიც ყოველწლიურად იგონებს ახალ მეთოდოლოგიას, მაგრამ რაიმე შედეგებს ვერ იძლევა.

ყოველივე ამას არ შეიძლება დასავლეთელ სოციოლოგთა იმ თაობის შეხედულებებზე გავლენა არ მოეხდინა, რომლის ყველაზე დიდი წარმომადგენლები გ. ზიმელი, ფ. ტიონისი, ე. დიურკემი, მ. ვებერი და ვ. პარეტო იყვნენ.

რა საერთო თვისებები ახასიათებდათ მათ?

მსოფლმხედველობრივად ყველა მათგანს საზოგადოების ღრმა კრიზისის შეგრძნება და მის მიმართ იმედის გაცრუების გრძნობა ახასიათებს. თემობრივ კავშირთა რღვევის შესახებ ტიონისის, კულტურის კრიზისის შესახებ ზიმელის, ანომიის (უნორმობა - უკანონობის) შესახებ დიურკემის, ქარიზმისა და ბიუროკრატიის შესახებ ვებერის აზრები იმ სოციალურ პრობლემათა მიერ გამოწვეული მწვავე წუხილითაა გამსჭვალული, რომელთა გადაჭრის წესებსაც ისინი ვერ ხედავდნენ. მეთოდოლოგიურად მათთვის მეცნიერებაზე ორიენტაცია, ობიექტურობისაკენ მისწრაფებაა (დიურკემის მეთოდოლოგიური ობიექტივიზმი, რომელიც სოციალური ფაქტების „როგორც ნივთების“ განხილვას მოითხოვს, ღირებულებებისგან მეცნიერების გამოყოფის ვებერისეული მოთხოვნა, პარეტოს „ლოგიკურ - ექსპერიმენტალური მეთოდი.“) ტიპური და დამახასიათებელი. ამასთან ერთად, მრავალ მათგანს ესმის, რომ ბუნებისმეცნიერულ მეთოდთა უბრალო გადაღება სოციოლოგიის როგორც ცოდნის დამოუკიდებელი დარგის ჩამოყალიბებისათვის საკმარისი არ არის.

ამ თაობის თითქმის ყველა სოციოლოგი ფილოსოფიისაგან სოციოლოგიის საბოლოო ემანსიპაციის აუცილებლობას, მის ცდისეულ, ემპირიულ ხასიათს ხაზს უსვამს. ამასთან ერთად მათი ყურადღების ცენტრში ისეთი მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური პრობლემები დგას, როგორებიცაა: სოციალური რეალობის ბუნება, ინდივიდისა და საზოგადოების ურთიერთდა- მოკიდებულება, სოციალურ - ისტორიული შემეცნების გნოსეოლოგიური

socium.ge

სპეციფიკა, სოციალურ თეორიათა ჭეშმარიტების კრიტერიუმი, მეცნიერებისა და მსოფლმხედველობის დამოკიდებულება - თანაფარდობა და ა. შ. სოციოლოგიის როგორც მეცნიერების სპეციფიკის განსაზღვრებაში მეთოდოლოგიურ განსხვავებებს არა ნაკლები, არამედ ბევრად უფრო დიდი მნიშვნელობაც კი ენიჭება, ვიდრე საგნობრივს (ნეოკანტიანელთა პირდაპირი გავლენა).

ბურჟუაზიული საზოგადოების კრიზისს უწინარეს ყოვლისა, როგორც მისი ღირებულებითი სისტემის კრიზისის აღქმისას, სოციოლოგები მთავარ ყურადღებას ნორმატიულ წარმოდგენათა, იდეოლოგიის, კულტურის და განსაკუთრებით რელიგიის შესწავლას უთმობენ.